

Radoslav
Dabo

O moderni srbski poeziji

Po II. konferenci pisateljev Jugoslavije v Zagrebu leta 1949, pisatelji postopoma opuščajo realizem tistega tipa, ki ga je tedaj podpirala uradna ideologija. Že po letu 1950 so nastala v vseh jugoslovanskih književnostih vrenja, obdobje opuščanja dotdanjega pragmatičnega pojmovanja in iskanje novih obsežnejših možnosti ustvarjalnega izraza. Zlasti v letih 1951, 1952, 1953 označujejo vrenje spopadi na literarnem torišču med pojmom, ki vsebuje pojem dotdanjega ali starejšega in pojmom novega ali mlajšega. V srbski književnosti po letu 1950 se ta spopad manifestira kot spopad dveh tokov: realističnega in modernega. V pesništvu kot eni od literarnih vej je ta spopad znan kot spopad med realistično in moderno poezijo, še natančneje kot spopad med realistično opredeljeno literarno kritiko in moderno poezijo. Sčasoma je moderna poezija čedalje bolj prihajala do izraza, s tem pa tudi do priznanja, tako da je po letih 1952—1953 njena premoč absolutna. Še več, poezija tedanje pragmatične usmerjenosti je postala predmet preteklosti, moderna poezija pa bo v prihodnje edina poezija in bo s svojimi reprezentativnimi imeni vredna najvišjih evropskih priznanj. S tem mislimo tri prve in hkrati najpomembnejše pesnike evropskega formata: Vaska Popa, Miodraga Pavlovića in Stevana Raičkovića, ki so s knjigami nove usmerjenosti nastopili v letih 1952—1953, in ki bodo s svojim delom vplivali na širše slovansko območje: Vasko Popa in Miodrag Pavlović na zahodne Slované, Stevan Raičković na Bolgare, Izet Sarajlić pa bo imel vpliv v Sovjetski zvezi. Srbski pesniki po Vasku Popu, Miodragu Pavloviću in Stevanu Raičkoviću so bolj ali manj opirajo na izraz zlasti prvih dveh prejšnjih, modernih pesnikov. Zato uporabljamo za poezijo srbskih pesnikov, ki so se uveljavili po drugi svetovni vojni in ki s svojim delom potrjujejo živo navzočnost v srbski in jugoslovanski poeziji, termin **moderna srbska poezija**. Toda ta termin kot sinonim pomeni tudi termin **novejša srbska poezija**, tako da sta termina **moderna srbska poezija** in **novejša srbska poezija** zaradi istoznačnosti en in isti pojem.

1. Srbska poezija med obema vojnama se je dogajala v okviru štirih temeljnih tokov: modernizem, nadrealizem, socialno usmerjena poezija in tradicionalna poezija. Od teh štirih tokov sta socialno usmerjena poezija in tradicionalna poezija močneje vplivali na povojno poezijo pragmatične smeri od konca druge svetovne vojne do 1950—1952. Modernizem in nadrealizem močneje vplivata po 1950—1952. Pragmatična poezija je navsezadnje poenostavljeni vidik predvojne in povojne socialne in tradicionalne poezije, medtem ko je moderna poezija po 1950—1952 kvalitativno nadaljevanje lastnosti, ki so zarisane v gibanju predvojnega modernizma in nadrealizma.

Gibanje modernistov, prvi od predvojnih tokov, je nastal v letih po prvi svetovni vojni, razblinil pa se je že okrog 1925. V precejšnjem delu izhaja iz pridobitev zahodnoevropskega ekspresionizma, s svojimi najvišjimi dosežki pa meji na pojav nadrealizma. Sem sodijo močne osebnosti: Rastko Petrović (1898—1949), Miloš Crnjanski (1893), Momčilo Nastasijević (1894—1938) in drugi. Njihov predhodnik je pesnik Vladislav Petković Dis (1880—1917), pesnik poznega simbolizma, ki v boljšem delu svojega opusa izhaja iz vizionarnih predstavitev najpogosteje lastne tragične eksistence. Njegovo delo se neposredno povezuje z delom ustvarjalnosti poznega romantika Laze Kostića (1841—1910), od Kostića pa sega do Branka Radičevića (1824—1853), očeta novejšje srbske poezije.

Kot rezultat takega razvoja bi razvojna črta moderne ali novejšje srbske poezije bila videti tako:

Branko Radičević — Laza Kostić — Vladislav Petković Dis — modernisti (nastopajo okrog 1920): Momčilo Nastasijević, Rastko Petrović, Miloš Crnjanski in drugi — nadrealisti (nastopajo okrog 1925): Marko Ristić, Oskar Davičo, Dušan Matić in drugi — *prva povojna generacija pesnikov (nastopi po 1945): Vasko Popa, Miodrag Pavlović, Stevan Raičković, Izet Sarajlić in drugi; druga povojna pesniška generacija (nastopi po 1952—1953): Ivan V. Lalić, Husein Tahmišić, Borislav Radović, Branko Miljković, Božidar Timotijević, Ljubomir Simović, Vuk Krnjević, Jovan Hristić in drugi; tretja povojna pesniška generacija (nastopi v glavnem okrog 1960): Milovan Danojlić, Dragan Kolundžija, Branislav Petrović, Matija Bečković in drugi.*

2. Med modernisti so na povojne pesnike vplivali zlasti Momčilo Nastasijević, Rastko Petrović in Miloš Crnjanski. Nastasijevićeva poezija je najbolj hermetična poezija v srbskem pesništvu nasploh. To lastnost potencira Nastasijevićev originalni jezik, ki v morfološki in fonetični strukturi ostaja v imaginarnih oblikah svojega prapomena. Sintagmo reducira na najmanjšo možno mero in zavrača vse, kar bi motilo duha njene prvotne elementarnosti. Rastko Petrović je nasprotno od Nastasijevića v frenetičnosti lirične izpovedi ves bujen, polna navzočnost telesa in duha je tukaj združena v ekstatično dožemanje poti kot pesnikovega življenjskega smotra. Miloš Crnjanski, ki najbolj nadaljuje linijo, ki so jo pred njim začeli Radičević, Kostić in V. P. Dis, je za razliko od Petrovića bolj resignirano in bolj subtilno zadržan. Pesmi Crnjanskega so primeri dovršenosti in skrčevanja na pravo mero.

Nadrealizem v srbski literaturi je spodbudil francoski nadrealizem. Po letu 1930 se v glavnem preusmerja k literaturi socialne smeri okrog Miroslava Krleže in njegovih revij (Danas, 1934; Pečat, 1939—1940), čeprav bodo nadrealistični elementi še naprej ostali v njihovem delu. Pomembnejši predstavniki nadrealističnega toka so skupaj s predstavniki prejšnjega toka modernistov močnejše vplivali na moderno ali povojno srbsko poezijo ter pripravili prostor za njen bujni razcvet po letu 1950.

Socialna in tradicionalna literatura sta po letu 1950 izgubili prvotni pomen, večino svojega prispevka sta dali pred drugo svetovno vojno, med vojno in v obdobju strogega socialističnega realizma.

PRVA POVOJNA PESNIŠKA GENERACIJA

1. Povojno srbsko poezijo je zajelo pet valov, od tega so prvi trije zajeli prvo povojno generacijo, četrti val drugo, medtem ko je peti val zajel tretjo generacijo. V zadnjih letih so v mlajši poeziji navzoči tokovi različnih izpovedi, to pa nam zbuja misel o šestem valu, ki se pravkar formira in ni kompakten, kot je bilo prvih pet.

Prvi val je tesno povezan z leti 1945—1949. Sestavljajo ga mlajši pesniki, najpogosteje študentje ali dijaki višjih razredov srednjih šol, ki so idejno povezani s programom obnove in prve petletke. Pri obnavljanju dežele, ta misel jih je prežemala, morajo vse sile prispevati h graditvi, tudi poezija, manj so se spraševali, kaj bo od take poezije ostalo za prihodnost. Doseg prvega vala naj bi bil zbornik »Poezija mladih«, iz začetka leta 1948, panoramski izbor mlajše poezije v Jugoslaviji. Med Slovenci, Hrvati in Makedonci so tam predstavljeni nekateri pesniki, ki so se pozneje v nacionalnih poezijah razvili v osebnosti (Ivan Minatti, Lojze Krakar; Jure Kaštelan, Vesna Parun; Slavko Janevski, Aco Šopov), medtem ko so med Srbi avtorji, ki so svoj pravi izraz našli pozneje v drugih literarnih zvrsteh, manj v poeziji (Slobodan Marković in Branko V. Radičević v prozi). Prvi val, ki se je zgledoval pri domači socialni in tradicionalni književnosti in pri Majakovskem, je vztrajal pri lahki razumljivosti pesništva, ki je dobilo videz verzificirane parole. Osební delež je pri tem komajda prišel do izraza, objektivistično pojmovanje pesništva je hkrati uradno in edino veljavno pojmovanje.

Drugi val, ki je nastal po Drugem kongresu pisateljev 1949., je zajel predstavnike prvega vala, ki so se od objektivističnega pojmovanja pesništva preusmerili k osebnim problemom, malim rečem človekovega vsakdana. Prejšnji zgled, Majakovskega, je zdaj zamenjal Jesenjin, manj domači viri: M. Crnjanski, T. Ujević, R. Drainac. Vštric s to spremembo gre pri nekaterih pesnikih boemstvo. Poezija je postala elegična, sentimentalna in melanholična, vendar pa glede na poezijo prejšnjih tokov ne vnaša nikakršne revolucije ali sprejemljivejšé kvalitativne novosti. Šele pozneje sta se dva pesnika, Stevan Raičković in Izet Sarajlić, ki sta izšla iz prvega in drugega vala, razvila v močni osebnosti, katerih poezija je vplivala ne samo v domačem okolju, temveč tudi, kot poezija Vaska Popa in Miodraga Pavlovića, v drugih deželah.

Po knjigi *Pesme tišine* (1952) kaže *Raičkovićeva* poezija stalno določeno raven. Raičković, ki je izhajal iz tradicionalne poezije, vztraja pri navidez nepomembnih življenjskih problemih brez globljega miselnega in idejnega sporočila. To je njegov svet, v ustvarjalnem postopku je ves skrčen na introvertiran rafinman, zmeraj, najsi gre za Raičkovićeve rimani ali prosti verz ali pesniško prozo. Vprašanja o vsakdanjem življenju in iskanje odgovorov, ne da bi jih našel, okamenelost v minevanju ali koncentracija v osamljenosti miru sta del pesnikovih življenjskih preokupacij, njegovega bistva. Enotnost izraza in občutenja se v brezhibni formi zlivata v popolnost celote. Tukaj počasi mineva razvoj, postaja sekundaren, izraznost pesnikovega jezikovnega elementa pa je primarna gibalna sila. Nasprotno pa *Izet Sarajlić* gradi svoje doživetje na načelih zanosa, s katerim je tudi stopil na

svojo razvojno pot. Med razvojem je zanos dobil drugačen videz, vendar pa je še naprej ostal ekstravertiran. Izraz zanosa prehaja v estradnost in od tod je precejšnja Sarajličeva popularnost med širšim občinstvom. Naj poje o ustreljenih ali o dekletu, ki ga je srečal na poti po Rusiji, o Kubi med sovražniki ali naj s pesmijo nagovarja prijatelja akademika, zmeraj je navzoča orientacija k zunanjim znamenjem pesnikovega predmeta. Sarajlič živi intenzivno z vsem, s čimer prihaja v stik, in to vnaša v pesem. Čeprav je izvir njegovega postopka nasproten, je vendarle glede tega podoben mlajšim slovenskim pesnikom in tretji generaciji povojnih srbskih pesnikov, znani kot estrada.

2. Pozno otroštvo in zgodnja mladost pripadnikov prve generacije segata v čas narodnoosvobodilne vojne, pozno otroštvo in zgodnja mladost ostaneta v zavesti kot življenjsko obdobje, v katerem se mladi duh največ nauči. V času, ko bi se pripadniki prve generacije morali največ učiti, so bili za učenje prikrajšani zaradi vojnih razmer. Večidel so takšni ostali tudi v povojnih letih — za resnejši pesniški poklic premalo izobraženi. Ko so sprejeli tisto, kar jim je ponujala uradna ideologija, so ostali pri tem ter se niso vzdignili v sfere, ki bi jim omogočile izbiro in izraz.

V nasprotju z njimi, zunaj uradne ideologije, je nastajala poezija z resnimi intencami. Njena utemeljitelja sta Vasko Popa in Miodrag Pavlović, predstavnik tretjega vala, ki sta v pojmovanje poezije vnesla revolucijo in postavila njene moderne temelje.

Za njun nastop so že bili dani pogoji v nacionalni moderni in nadrealistični poeziji, o čemer so kritiki spet začeli pogosteje govoriti po Drugem kongresu pisateljev Jugoslavije. Vzporedno začno govoriti tudi o zahodnoevropski poeziji, ki jo odtlej začno pogosteje prevajati, kar je prišlo do izraza že v reviji *Mladost* v letih 1950, 1951 in 1952, ko je le-ta prenehala izhajati. Nastala sta dva nasprotujoča si tabora: realisti in modernisti. Realisti so večidel predstavniki dotlej še uradne ideologije, modernisti pa so večinoma predstavniki nekdanjega nadrealističnega toka, med njimi pa sta v tem času imela posebno vlogo Oskar Davičo in Dušan Matić. V samem začetku spopada je nastala Davičova razprava »Poezija i otpori« (1950—1951), iz katere lahko izpišemo avtorjevo glavno misel, ki obenem vsebuje pomen boja za moderni izraz: »... da je pisanje pesmi nevarno delo, ni treba dvomiti, o tem tudi ne dvomimo. Mislim, pesmi, ki se ne prilizujejo ustaljenemu okusu in navadam, zavesti, ki jo imamo o sebi, zanesenosti s seboj, dovoljenim svobodam in doseženim mejam.« Sem moramo prišteti tudi Davičove knjige pesmi (*Višnja za zidom*, 1950; *Hana*, 1951; *Čovekov čovek*, 1953), pa tudi Matičevo esejistiko in poezijo, ki je vplivala na Miodraga Pavlovića, nato na Jovana Hristića, Božidarja Timotijevića in Borislava Radovića.

Po reviji *Mladost* je vlogo glasila moderne usmeritve prevzelo nekaj časopisov, ki so izhajali le kratek čas do leta 1955, ko je začela izhajati revija *Delo*, ki je po *Mladosti* več kot katerakoli druga revija prispevala k uveljavitvi moderne poezije in njenih protagonistov.

3. Pesniški začetki *Vaska Popa* in *Miodraga Pavlovića* so povezani zlasti z zadnjimi leti revije *Mladost*, 1950—1952. Nato sta v javnosti nastopila s samostojnima zbirkami: Pavlović z zbirko *87 pesama* (1952), Popa pa z zbirko *Kora* (1953). Ta dva pesnika, ki so ju z ene strani napadali, z druge pa odobraval, sta utrla pot, po kateri je krenila mlajša poezija.

Spočetka, ko se je šolal v Romuniji in v Avstriji, je *Popa* asimiliral nekaj elementov iz tamkajšnjih literatur, nato je asimiliral pridobitve sodobne francoske nadrealistične različice. Doma se zgleduje pri poeziji Momčila Nastasijevića, ki jo je rešil hermetizma toliko, da je Popov jezik postal zgled popolne komunikativnosti z vzpostavljanjem funkcionalnega dialoga z bralčevimi percepcijami. »Vse, kar kak pesnik doseže v svojem delu, dolguje svojim velikim predhodnikom: od njih prejme dvojno sporočilo o izročilu in o obnovitvi«, ta misel, ki jo je pesnik izrekel 4. aprila 1968 na Dunaju, ko je prejel Lenauvovo mednarodno nagrado za literaturo, karakterizira njegovo pesništvo. Popa izhaja iz nacionalne tradicije in jo obnavlja ter pri tem uporablja nacionalno folkloro in zgodovinsko izročilo. V bistvo njegovega pesništva je vložena filozofska misel, ki jo razpreda skozi zaokrožene cikle pesmi, v katerih je vsaka pesem samostojen fragment misli, ki lahko prav tako obstaja avtonomno, sam zase. Tako kot Nastasijević reducira pesem na njeno okostje, zavrača odvečne besede in pušča najustrežnejše v zreduciranem sintagmatičnem sklopu. Popa prihaja do rezultata postopno, skoraj počasi, gradi verz za verzom, kar nakazuje dejstvo, da je njegov opus glede na druge pesnike relativno skromnega obsega, toda v moderni srbski poeziji je med največjimi stvaritvami.

Miodrag Pavlović, ki je ploden v različnih književnih zvrsteh, je v poeziji doživel več sprememb, toda do danes občutimo v njej intelektualno sorodnost z moderno anglosaško poezijo, od katere se je, razen od Matića, pesnik največ naučil. Pavlovićeva poezija, kot tudi Popova, ki je bila že spočetka rešena konvencionalnosti, je odprla novo poglavje v srbski poeziji. Pavlović, ki je miselen in precizno umerjen v literarnih zvrsteh, s katerimi se ukvarja, reducira motiviko na njeno filozofsko in pomensko jedro. To se enako dogaja pri patriotski motiviki, pri razumskem pristopu k srednjeveškemu nacionalnemu izročilu, Bizancu ali antiki. Povsod je navzoč neuradni ton izpovedi, kakor da gre tu za pripadnika kake tuje pesniške mentalitete ali idioma. Če vemo za pesnikovo sijajno erudicijo, osebni kritični intelekt, kot tudi za zdravniški poklic, ki se mu je odpovedal v prid literaturi, ga lahko povežemo z analognimi primeri v evropski književnosti. Od tod je, naj sklenemo, tudi Pavlovićevo preverjanje besed in misli kot dveh temeljnih orodij izpovedi, toda brez emotivne skrbi, tako da pušča asociativnosti odprte možnosti za širše aplikacije.

DRUGA POVOJNA PESNIŠKA GENERACIJA

1. Predstavniki četrtega vala ali druge povojne generacije, rojeni med 1931 in 1936, so stopili v literaturo po 1952—1953. V dobi strogega socialističnega realizma so doživeli pozno otroštvo ali zgodnjo mladost. Čeprav so občutili vojno stvarnost, je niso dojeli tako odločilno kot pripadniki prve generacije. Za drugo generacijo je vojna bolj reminiscenca, občutje, vtakano občutenje ontološkega pojmovanja pesniškega predmeta.

Vsi predstavniki četrtega vala so se normalno šolali. Razen Miljkovića, čigar življenjske pot se je končala v 27. letu, so vsi pomembnejši predstavniki tega vala končali kako fakulteto. Zaradi relativno mirnega časa, čeprav je to čas hladne vojne, je bila v njihovi duševnosti živo navzoča zavest, da je za literarni poklic potrebna erudicija, odprtost do vprašanj literature, znanje

tujih jezikov, učenje pri izvirmih virih. S tem so že dani pogoji za večje poglobljanje vase, v lastni intimni svet. Introvertiranost je poglavitna značilnost te generacije, ki jo ločuje od drugih. Prav tako kot njihovi vrstniki in duhovni sorodniki v slovenski (Dane Zajc, Gregor Strniša, Veno Taufer) in hrvaški poeziji (mlajši pripadniki krugovske in pripadniki razlogovske generacije) tudi pesniki četrtega vala vztrajajo na briljantnosti jezikovnega in stilnega izraza, težijo k hermetičnosti, usklajenosti svojih pesmi kot zakroženih celot. Glede tega je vzor srbskih pesnikov poezija domačega modernizma in nadrealizma, posebno pa poezija francoskega in ruskega simbolizma, odtod je tudi poskus večine njih, da bi okrog 1958. legalizirali skupino neosimbolistov, glede česar je tedanja kritika dala precej protislovnih sodb. Ker so upoštevali izključno samo estetiko in kult usklajenosti, so si izbrali tip čiste poezije, ki se lahko po svoji vseobsežnosti nanaša na katerokoli preteklost, sedanost in prihodnost. Označevali so jih še kot hermetiste, vendar so ti pesniki v ontološko doživetje sveta vnesli več življenjske svetlobe kot njihovi sorodniki v slovenski in hrvaški poeziji.

V času, ko so se začeli oglašati, je v razmahu spopad med realisti in modernisti. Čeprav so bili mlajši modernisti, pa so zagovorniki realistične književnosti čutili do njih določeno naklonjenost, najbrž zato, ker so že sami dvomili o vzdržnosti svojih postavk, ne glede na to, da so objektivno izhajali iz kritičnega odnosa do pojma modernega, ne pa iz njegove negacije; vendar pa najbolj zato, ker jim je najmlajša generacija vlivala zaupanje: poleg ukvarjanja s poezijo se pripadniki četrtega vala ukvarjajo z resno esejistiko in kritiko, s prevajanjem iz tujih literatur, z dramatikom. Po 1955, ko sta začeli izhajati danes osrednji reviji, modernistično *Delo* in realistični *Savremenik*, pripadniki četrtega vala enako sodelujejo v obeh, čeprav nekoliko več v modernističnem *Delu*. Po letu 1958 ponehujejo spori med revijama oziroma med realisti in modernisti, kmalu so se vprašanja razčistila, duhovi pomirili.

Druga generacija je torej v literaturo stopila brez ovir. Zanje je boj izbojeval tretji val, Popa in Pavlović, med starejšimi pa nekateri predstavniki predvojnega nadrealizma, ki so tudi vplivali na mlajše.

Prva sta svoj izraz definirala Ivan V. Lalić in Husein Tahmišćić. Za njima postopoma slede Jovan Hristić, Božidar Timotijević, Branko Miljković, Vuk Krnjević, Borislav Radović, Ljubomir Simović in drugi. Čeprav sestavljajo kompaktno pesniško grupacijo, jih lahko razdelimo na dva introvertna tipa. Prvi je bolj intelektualen, pesem je tu sintetična oblika intelektualnega liričnega doživetja in filozofskega premisleka. Sem bi sodili: Lalić, Tahmišćić, Hristić, Radović, Miljković. Drugi tip je bolj liričen, tukaj emocionalna zadržanost prevladuje nad miselnostjo. Sem bi sodili: Timotijević, Krnjević, Simović, čeprav popolna tipizacija ni zmeraj možna. Glede na nekatere stvaritve nekaj avtorjev ne moremo vedno povezovati z istim tipom.

2. Ko se je *Ivan V. Lalić* šolal v Zagrebu, je pripadal generaciji Krugov. Pri njem variira osrednji idiom hrvaškega jezikovnega izraza ter izkušnja domačega in francoskega simbolizma. Lalić izhaja iz sočnosti verza, si prizadeva, da bi besede čim popolneje izrazile misel v poetičnosti konteksta. Pri njem se zato pogosto pojavlja navidez nepotrebno grmadenje jezikovnega elementa, precioznost kot rezultat leksične bujnosti. Lalić je doživel več razvojnih sprememb, variiral je vrste verzov in razvil osebni sistem nizanja

vtisov, skozi katere se postopoma, kot v sistemu mozaika, kristalizira celovita misel. *Husein Tahmišćić* razvija misel v prostem verzu in nekoliko trpkeje. Zgledoval se je pri Rastku Petroviću in pri novejši domači nadrealistični različici ter posvečal pozornost bolj notranjemu kontekstu kot zunanji popolnosti. Ker je precej eklektičen, ga izjave zaradi podobnosti spravljajo v odvisnost večinoma od nekaterih pripadnikov generacije, ki ji pripada, tako v srbskem kot v slovenskem in hrvaškem okolju. Tu gre za pesnikov logični namen, kar nakazujejo številni motti njegovih pesmi. S tako prakso Tahmišćić hote izhaja iz asimilacije miselnega izkustva širšega medija, ki mu po asociativni sorodnosti pripada. Določeni nadrealistični elementi, ki jih najdemo pri Tahmišćiću, so očitni tudi pri *Vuku Krnjeviću*, čeprav je pri slednjem miselnost potlačila večja emocionalnost. Na Krnjevića je od nadrealistov vplival Davičo, ki je sicer v njem našel svojega interpreta. Ker se ukvarja s fenomenom smrti, je Krnjević v svoji generaciji primer najmračnejših izpovedi. V ciklusu *Riječi o smrti* je dal v vsej novejši književnosti pri nas enega najbolj poetičnih prispevkov na temo smrti. Glede pristopa k smrti, razslojevanju in rušenju je bolj univerzalen *Ljubomir Simović*, čigar tematika ima širši razpon opazovanja. Simović, ki je od zbirke do zbirke kontinuirano kazal čedalje bolj izrazito dozorelost in dajal čedalje večjo kvaliteto, je pesnik, pri katerem se generacijski obrisi izgublajo, tako da od vseh pesnikov prav on najbolj izstopa iz intencij generacije, čeprav glede odlik še ni dosegel definiranega izraza Branka Miljkovića in Borislava Radovića, ki sta vsekakor najbolj izrazita predstavnika četrtega vala.

Najvišji doseg generacije, ki je prenehal takoj po začetku, *Branko Miljković*, je v letih 1955—1960 šinil skozi literaturo kot meteor. To je pesnik, ki po kratkem življenju in po profiliranem delu sodi v družbo enakih v evropski literaturi. Danes, ko imamo pred seboj sporočilo njegovega dela, se ne moremo otresti vtisa o neogibnosti prekinitve Miljkovićeve življenjske poti. Je njegova poezija brez tega možna? Svoj zgodnji konec je nosil utelešen v opusu. Konec je bil neogiben že v svoji genezi. Ostal je duh, delo, ki ni obsežno, ima pa v celoti antologijsko vrednost. Zgledoval se je pri Vladislavu Petkoviću Disu in se z njim glede nekaterih elementov istovetil. Francoski in ruski simbolisti, Tin Ujević in domači nadrealistični tok so prispevali k njegovi izcizelirani subtilnosti. Skristalizirana misel in zadržana preobčutljivost se zlivata v inspirativni trenutek, v kolo, zunaj katerega »vse je neskončnost, prevara in zloba« (pesem *Kolo*). Kult čiste lirike, h kateremu je težil četrti val, je tukaj dosegel svoj vzpon. Naprej ni bilo mogoče in pesniki, ki so nastopili okrog 1960, niso mogli ponavljati tistega, kar je bilo že doseženo, potem ko je bil sam Miljković že neposredno nakazal možnosti, na katerih bo peti val vztrajal kot estrada.

Bolj kot drugi viri je izrazna rafiniranost Dušana Matića odmevala tudi v poeziji Borislava Radovića, Jovana Hristića in Božidarja Timotijevića. Čeprav so ti trije pesniki drug do drugega v precejšnjem nasprotju, je Matićev delež pri njih tisto, s čimer jih med seboj povezujemo. Pri Radoviću in Hristiću rezultira intelektualni premislek iz jedrnatosti pesniškega konteksta, medtem ko se Timotijević najbolj očitno opira na poezijo sentimentalnih romantičnih občutij, kar je nasprotje tipu pesništva Pavlovića, Radovića in Hristića.

Borislav Radović je v svoji generaciji takoj po Miljkoviću skozi knjige kazal čedalje kvalitetnejši vzpon. Pri tem nam dajejo zadnje zbirke največ vzrokov za takšno sklepanje. V prvih zbirkah je na posameznih mestih razvlečen, zadnje knjige, zlasti *Bratstvo po nesanici*, pa odkrivajo svet tekstualno zreduciranih opažanj. Radović, ki izmenoma piše proste verze in pesniško prozo, parcializira ožji pomen besede in jo maksimalno povezuje z ontološkim aspektom njene semantične uporabnosti. Pesniški opus *Jovana Hristića* je nastal v mlajših letih, nekako do tridesetega leta, nato se je avtor intenzivneje posvetil dramatiki. Motivika njegovih pesmi je povezana z Bizancem in antiko, zlasti s helenizmom aleksandrijskega kroga. Izrazna rafiniranost Hristićevega pesništva, zvesta antičnim in neoklasicističnim filozofskim tokovom, variira razumski tip zadržanega emocionalnega zanosa. Čeprav ta pojav pozna del novejšega angleškega pesništva neoklasične objektivnosti, na katerega se Hristić tudi opira, pa je njegov prispevek za moderno srbsko poezijo obogatitev in skrajna stopnja odsotnosti emocije v prid polni navzočnosti ontološke misli. Hristićevo nasprotje in obenem v četrtem valu izrazitejši primer pesništva emocionalnega tipa zastopa *Božidar Timotijević*. Timotijević je, brez večjih misli in idej, zgradil svet nostalgicnih mladostnih doživetij, ponavadi povedanih kot sodobna legenda ali kot introspekcija otroške senzibilnosti s pomočjo pretanjenega izraza in ekvivalentne upočasnjene ritmike. Zaradi prevlade emocionalnosti se Timotijević približuje Miljkoviću, oba pa sta v zvezi z nekaterimi predstavniki petega vala, tretje pesniške generacije, ki se v nadaljnjem procesu usmerjajo proti estradnemu, ekstravertiranemu pesništvu.

TRETJA POVOJNA PESNIŠKA GENERACIJA

1. Okrog 1960 poteka v tujini in pri nas živahen dialog o beat poeziji, popartu, ruskem pesniku Jevtušenku in o drugih, tedaj modnih kulturnih novostih — pojavih, katerih poglobitveni namen je, da že ob prvem stiku osupnejo bralčevo ali gledalčevo percepcijo. Del evropske kritike je v tesni zvezi s temi pojavi razpletal misli o komunikativno idejnem učinku, ki naj bi ga umetnina naredila na množični medij. V naši kritiki je glede tega izrečenih precej sodb, toda v zadnjih letih so čedalje bolj osamljene.

Očitno so modni kulturni pojavi okrog 1960 odločilno vplivali na tretjo generacijo povojnih pesnikov, ki so nastopili prav v tem času. Nekaj podobnega se je zgodilo tudi v slovenski poeziji z nastopom dela tretjega pesniškega naraščaja ali Šalamunovega pesniškega kroga, ki se zgleduje pri Šalamunovi začetni fazi, po kateri je pesništvo utemeljitelja tega kroga z nadaljnjim dozorevanjem prešlo v formo, ki ji ni mogoče slediti.

Peti val ali tretja generacija se pojavlja kot protiutež drugi generaciji, ki je zaradi stroge hermetičnosti, visokega intelektualizma in izrazne rafiniranosti težje dostopna množičnemu mediju. Pesništvo druge generacije je predvsem sprejemljivo za ožji krog bralskega občinstva, ki mu negovani okus omogoča pristop k tako zahtevni poeziji.

Tretjo generacijo pa moramo vendarle nujno povezovati s prejšnjo. Znotraj druge generacije sta nastopila najstarejša pripadnika tretje generacije *Milovan Danojlić* in *Dragan Kolundžija* že v letih 1955—1956, pri njihju so različna znamenja ekstravertirane usmeritve, usmeritve proti estra-

di, kar je v nasprotju z introvertirano usmeritvijo druge faze. Tretja generacija se zgleduje pri moderni poeziji, zlasti pri poeziji Vaska Pope in Branka Miljkovića, ki z delom svojega pesništva sestavljata uverturo k naraščanju, ki bo prišel. Tretja generacija dojema Miljkovićevo pesem-misel »Poezijo bodo vsi pisali« kot antipod, iz česar izhaja pesem-misel Matije Bečkovića, predstavnika tretje generacije: »Poezije ne bo nihče pisal«, kot v slovenskem mediju podoben odnos do poprejšnjega pesništva, ki je izšel iz začetne faze Tomaža Šalamuna: »Nihče ne bo pel lepih pesmi« (Perspektive 31, 1963—1964).

Za razliko od druge generacije je tretja generacija ostala v senci prejšnje. Njeni predstavniki, ki so jih navduševali zlasti beat pesniki in popularnost ruskega pesnika Jevtušenka, ki so mu nekateri predstavniki tretje generacije celo posvetili pesmi, so postali v domačem okolju posebno popularni, posebno se glede popularnosti izenačujejo s popevkarji ali športniki. Radi nastopajo pred publiko, za katero seveda tudi pišejo. In kot nasprotje drugi generaciji so ostali manj izobraženi, poprečni eruditi, tolažijo se s popularnostjo, ki so si jo s svojo komunikativno poezijo izbojevali v širšem mediju, potem ko so uspešno ustregli njegovi mentaliteti, bodisi z osebnimi izpovedmi, bodisi z minljivimi aluzijami na stanje v družbeni in socialni strukturi.

2. Reprezentativni primer estradnega pesništva je *Matija Bečković*, čigar razvoj poteka prek faze bujnih osebnih izpovedi do faze obsežnejšega, čeprav idejno eksklamativnejšega pristopa k narodnostni preteklosti in sedanjosti. Besedišče, ki je v prvi fazi preobremenjeno, se vsiljuje kot teža, ki devalvira nadzor pesnikove emocionalne narave, v tem je tudi njegov določeni poetični čar. Bečkovićevo narava se je umirjala, k temu je prispeval tudi dialektalni jezik pesnikovega rojstnega kraja, ki je z njim zamenjal standardni knjižni jezik. V idejno eksklamativni tok estradnega pesništva sodi tudi *Branislav Petrović*, ki izhaja iz izkušnje pesnika beata in domače nadrealistične dediščine. Njegov ironični odnos do nacionalnih mitov odpira še neodkrita področja poezije. Petrović s svojo osrednjo motiviko, v kateri se loteva dialektičnega razvoja Zemlje in človeka, v življenjskem ritmu zamenjuje podobo za podobo in z nepretrgano intenzivnostjo zasleduje potek osebnega doživljajskega in miselnega procesa. V svoji generaciji je Petrović, poleg Pope, Pavlovića, Raičkovića, Sarajlića, Miljkovića in Radovića najbolj dorečen reprezentant modernega srbskega pesništva.

Mirnejšemu toku estradnega pesništva pripadata *Milovan Danojlić* in *Dragan Kolundžija*. V svoji generaciji sta bila prva, ki sta zgradila izraz. V literaturi sta se oglasila v istem času kot večina predstavnikov druge generacije, s katerimi sta tedaj imela nekaj skupnih generacijskih odlik, čeprav sta po naravi svojega pesništva že bila prva glasnika gibanja, v katerega sta se v nadaljnjem procesu vključila. Glede tega je Danojlić prišel dlje od Kolundžije, ki je v poznejšem delu obdržal določene lastnosti, ki ga še povezujejo z emocionalnim tokom četrtega vala. Kolundžija, ki zmeraj izhaja iz osebnega faktorja, je v petem valu ostal pesnik najbolj osebnih izpovedi. Doživetje ga povezuje z naivnimi slikarji in s srbskimi kmeti-pesniki, toda Kolundžijeva sočna metaforika opravičuje tak pristop pesniški objektivizaciji. Čeprav so poznejše knjige izgubile naivni mik njegovih prvih pesmi, je Kolundžija že v začetku dela dal dragocen prispevek moderni nacionalni poeziji. Milovan Danojlić je svoj največji uspeh dosegel z otroško

poezijo. Danojlić, ki uporablja rimani in prosti verz, pa tudi pesniško prozo, dosega več v prostem verzu, kjer je njegov ekstravertirani izraz pod vplivom in v duhovni sorodnosti s poezijo Oskarja Daviča in Vesne Parun. Leksikalno prenapetost, ki je značilna za peti val in se prenaša naprej na del pesnikov najmlajšega naraščaja, je ostala značilnost tudi Danojlićevega pesništva, značilnost, s katero tako pesništvo z neenakim uspehom nadomešča navzočnost ponavadi pomanjkljivo definirane ideje, iz katere izhaja peti val kot komunikativno pesništvo.

3. Ideja, izhodišče komunikativnega pesništva se iz tretje generacije prenaša na najmlajši naraščaj pesnikov, rojenih v vojnih in prvih povojnih letih. Večidel je najmlajši naraščaj povezan s tretjo generacijo in je njen integralni del. Vzporedno s tem delom se v najmlajšem pesništvu oblikuje več izpovednih smeri, tako da lahko pri najmlajšem naraščaju zaznamo skoraj vse tokove, ki so potekali skozi srbsko pesništvo v zadnjih tridesetih letih. Lahko sklepamo, da najmlajši naraščaj začenja sintezo vsega, kar se je dogajalo v povojni poeziji. Poleg petega, estradnega vala je najbolj opazna grupacija, ki uporablja izkušnje eksklamativno-ekstravertiranega pesništva, folklorno izročilo in dediščino celotne nacionalne poezije kot nacionalne pesniške tradicije. Ta poezija dozoreva in zdaj še ne vsebuje avtorjev, ki bi po posebnostih izstopali iz poprečja. Med drugimi izpovednimi smermi je bolj izrazita intelektualna smer, ki izhaja iz pridobitev nacionalnih in evropskih modernih tokov in razvija idejo kot pesniško predmetnost ter s tem ostaja zunaj efemernih predpostavk in gradi svoj idejni odnos z eksistencialnih ontoloških pozicij. V tej grupaciji izstopa *Adam Puslojić*, ki dojema prostor in čas kot dele vseirskega utelešenja, kot Vasko Popa iz nadrealistične inačice, in reducira izraz do njegove polne asociativnosti. Puslojićevo pesništvo bolj kot pri drugih pesnikih najmlajšega naraščaja nadaljuje graditev izkušnje, začete z nastopom tretjega povojnega pesniškega vala, izkušnje, ki se je v nadaljnjem razvoju prenesla na četrti in peti val.

Toda v razmerju moderne srbske poezije do evropske poezije se kronološka razdelitev na razvojne faze, na valove ali na generacije ne zdi enako pomembna kot tukaj, na domačih tleh. Glede na evropsko poezijo, v kateri se izgublajo nacionalni obrisi, je najpomembnejše, da ima moderna srbska poezija s svojimi reprezentativnimi imeni, to v enaki meri zadeva reprezentativna imena v drugih jugoslovanskih poezijah, enakovreden prostor v današnjem evropskem pesništvu. Po letu 1950 je poezija jugoslovanskih narodov doživela kontinuiran razcvet, odtod pa rezultirajo visoki kvalitativni dosežki.